

sőt az érvekkel megalapozott bírálatot sem. A megbeszélés alkalmával olyan vitaforumot kell teremtenünk, ahol a helytelen meglátások kitiszrulnak, a felszínes észrevételek elmélyülnek, megalapozottá válnak, a találó megjegyzések, jogos bírálatok megerősítést nyernek, ahol a helyes ízlés, szemléletmód éppen a vita szellemének tüzeben csiszolódik, formálódik, alakul, erősödik.

Munkánk ezzel még nem zárult le. Fel-tétlenül módot kell adnunk — az élet-kori sajtóságok tiszteletben tartása mel-lett — az önálló, az alkotó tevékenységre is. Gyűjtsenek tanítványaink pl.: értékes dokumentumokat, fényképeket, írásokat! Az összegyűjtött anyagból teremtsek meg a maguk kis iskolai múzeumát, irodalmi-történeti vagy néprajzi jelleggel, melynek

elrendezése, kiállítása az ő feladatuk le-gyen! Vagy rendezzenek felolvasásokat leg-sikerültebb fogalmazásaikból, irodalmi dol-gozataikból, vagy akár kiállítást is leg-sikerültebb rajzaikból! Tartsanak irodalmi délutánokat, megemlékezéseket, melyeknek összeállítása, betanulása és bemutatása még tanári irányítás mellett is aktív tevékeny-séget jelentene számukra. Csak így érezhe-tik igazán, hogy megváltozott életünk egy-re sűrűsödő kulturális rendezvényei meny-nyi anyagi, szellemi erőfeszítést, jó ízlést, felelősséget, helytállást, sokszor áldozatot követelnek az erre hivatottaktól. Csak így válhatnak ők is tiszteletre méltó kulturális törekvéseink értő közönségévé, majd le-endő fáklyahordozóivá.

Dobcsányi Ferenc
Szegedi Tanárképző Főiskola

A TANKÖNYV (MUNKAFÜZET) SZEREPE A TANULÁS TANÍTÁSÁBAN

Az olvasás és az írás megtanulása feltétele annak, hogy egy könyvvel bänni tudjanak a tanulók. Bár a könyvvel való munka fel-tételezése túlzottnak hat az alsó tagozatban, mégis a gyermekeknek már itt meg kell ta-nulniok, hogy a könyv útján önállóan bő-víthetik tudásukat. A könyv a gyermek szá-mára munkaeszközzé válik.

Ennek a képző és nevelő tevékenységnek a terjedelme és intenzitása osztályról osz-tályra nő. Az alsó tagozatos tankönyvek meghatározott eseményekről vagy jelensé-gekről adnak hírt. Tanítanak és nevelnek, hatnak az értelemre és az érzelemre, hoz-zájárulnak a szocialista ember kialakításához.

A tankönyvek helyes használatával kez-detét veszi az alsó tagozat egyik sajátossá-ga: az *önálló szellemi munka*.

A tankönyv fontos ismeretforrás a tanu-lók számára. Az alsó tagozaton a különbö-ző tantárgyakkal kapcsolatos ismeretszer-zést a tanító közvetlen és állandó segítsé-gével végzik a tanulók, később azonban mind önállóbban tudnak ismeretekhez el-jutni.

A szocialista pedagógia álláspontja szerint az oktatásban a tankönyvek ismeretforrás-ként szolgálnak, de nem egyetlen ismeret-forrásként. Amennyire káros a tanítási órá-kon a tankönyv szerepének túlzott hang-súlyozása, éppen úgy káros az is — külö-nösen az alsó tagozaton —, amikor a tan-könyvet figyelmen kívül hagyjuk, szerepét kizárólagosan az otthoni munkára korlátoz-zuk. Sajnos iskoláinkban még napjainkban is találkozunk mindkét véglettel.

Az alsó tagozati tanulókat fokozatosan kell megbarátkoztatni a tankönyvekkel, a munkafüzetekkel. Meg kell tanítani őket a

tankönyvek helyes használatára, a tankönyv-ből való tanulásra.

Az oktatás hatékonysága nemcsak attól függ, hogy a tanító hogyan tanít, vagy hogy a tanuló hogyan tanul. A tanulókat a tanulásra tanítani kell. A tanulást meg-tanítani azt jelenti, hogy megismertetjük a tanulókat a tanulás technikájával és a gon-dolkodás eljárásaival.

Mivel az önképzés egyik nélkülözhetetlen eszköze a tankönyv, ennek helyes felhasz-nálására is meg kell tanítanunk a felnövek-vő ifjúságot. A tankönyvből való tanulás ta-nítása az oktatás folyamatában történik.

Az alsó tagozati oktatásban a tanköny-veknek, a munkafüzeteknek a tanulás ta-nításában igen nagy a szerepük. Pedagógiai irodalmunk ezideig csak szűkszavúan érin-tette ezeknek — mint az önálló tanulásra nevelés — szerepét.

A továbbiakban felmérésem tapasztalatai alapján helyzetképet mutatok be. Bemuta-tom, hogy alsó tagozati tanulóink osztá-lyonként és tantárgyanként mennyi időt fordítanak a tankönyvből, munkafüzetből való tanulásra a tanórán, a napköziben s ot-thoni tanulás folyamán. Keresem a választ arra a kérdésre, hogy alsó tagozatos tanu-lóink foglalkoznak-e annyit a tankönyvek-vel, munkafüzetekkel, hogy elsajátíthassák a tankönyv használatának helyes módját, a tankönyvből tanulást.

Előljáróban azonban szükségesnek tar-tom annak tisztázását, hogy mit tekintetem a tankönyv, illetve munkafüzet használatá-nak. Tankönyv és munkafüzet használatának számít minden közös — csoportos —, és egyé-ni foglalkozás, amikor a tanulók tankönyv vagy munkafüzet alapján új ismereteket sze-

reznek, rögzítenek, gyakorolnak vagy gyakorlatban alkalmazzák.

A tankönyv, munkafüzet használati idejét 81 tanulócsoport 1—4. osztályában mértük fel. Ugyanezen tanulócsoportok tanulóinak otthoni tankönyv, munkafüzet használatát is figyelemmel kísértük a szülők bevonásával. A felmérés módját a szűk terjedelemlre való tekintettel nem ismertetem.

A felmérés kiterjedt az osztott, osztatlan és részben osztott iskolák tanulóira is.

Az 1. osztályban figyelemmel kísértük az olvasás, környezetismeret és számtan-mértan tankönyvet (munkafüzet) használatának idejét. A 2—4. osztályokban ezen kívül még a nyelvtan-helyesírás tankönyvének (munkafüzet) használatát.

Az alábbiakban jelzett percek modus értékeit jelentenek, azaz azt az értéket, amelyik leggyakrabban fordul elő a legkülönbözőbb értékek között. (Típusos közép.) A felüntetett értékeken belül igen nagy a szóródás. A modális középértékek mellett voltak olyan órák is, amelyeken a tankönyvet elő sem vették. Az is előfordult, hogy esetenként egy-egy tanuló az otthoni tanulásnál egyetlen tantárgy esetében 70 percig is használ tankönyvet. Szélsőségekkel is találkozunk, ezek száma azonban elenyésző.

A felmérés tapasztalatai alapján megállapítottuk, hogy az 1—4. osztályban a tanulók legtöbb időt az olvasókönyvből való tanulásra fordítanak. Az olvasási készség fejlesztése érdekében ez kívánatos is. Tanórán a tankönyv használatának ideje osztott 1. osztályban 20 perc, 2. osztályban 30 perc, 3. osztályban 30 perc, 4. osztályban 20 perc. Osztatlan iskola közvetlen foglalkozásain az 1—4. osztályokban 30—30 perc.

A környezetismereti munkafüzetet az osztott és osztatlan iskolában egyaránt 10—15 percig használják, a nyelvtan helyesírást, valamint a számtan-mértant 5—10 percig.

Említést érdemlő eltérés az önálló foglalkozásokon való viszonylag magas tankönyvhasználati idő. Ez az osztatlan iskolák sajátos jellegéből adódik, amit a tanulók önállóságra nevelése szempontjából pozitíven kell értékelnünk.

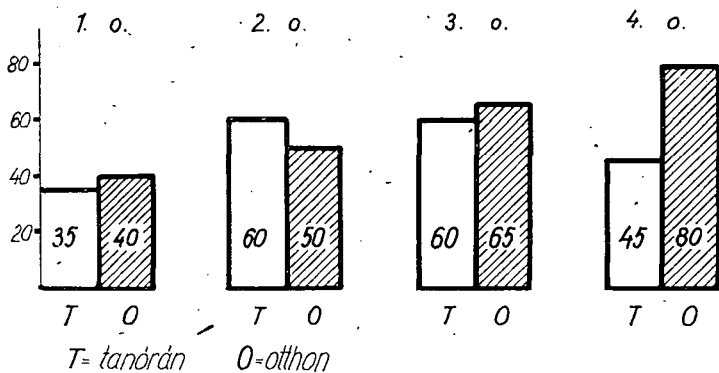
Ha az iskolai és otthoni tankönyv, munkafüzet használat időértékeinek összesítését nézzük, akkor az osztott és osztatlan iskolában az alábbiakat tapasztalhatjuk: (1. és 2. ábra.)

Fel kell figyelniünk, hogy az osztatlan iskolák 1—3. osztályaiban a tanulók otthon többet foglalkoznak a tankönyvekkel, mint az osztott iskolák tanulói, pedig azt gondolhatnánk, ha az önálló foglalkozásokon az anyagot megtanulják, otthon kevesebbet kell tanulniok. Csupán a 4. osztályban csökken a tankönyvből tanulás ideje. Ennek kettős oka van. Egyik az, hogy az 1—3. osztályosok az önálló foglalkozásokon tankönyvből intenzíven tanulni még nem tudnak. 4. osztályban viszont már nagyobb az önállóságuk, fejlettebb a néma és válogató olvasási készségük, így hatékonyabb munkát végeznek az önálló foglalkozásokon.

A másik döntő okot abban látom, hogy éppen az előbbi hiányosságok miatt az 1—3. osztályosok az önálló foglalkozásokon elsősorban írásbeli feladatokat végeznek, otthoni munkára marad a hangos olvasás.

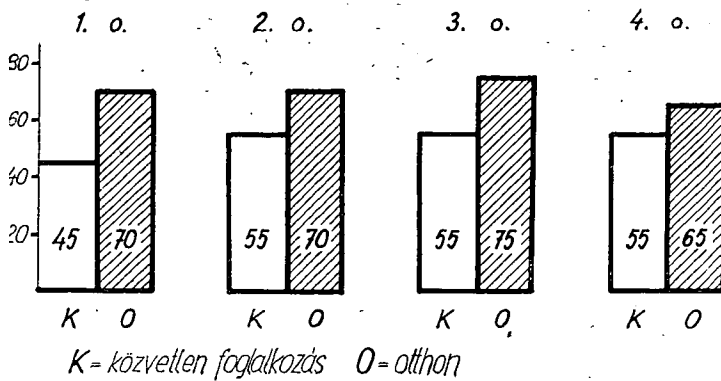
Az osztatlan iskolákra vonatkozó gyakran hangoztatott elv, hogy az önálló foglalkozások legyenek teljes értékűek. Az említett nehézségek miatt ez csak részben valósul meg. Ennek okát abban látom, hogy neve-

Osztott iskolákban

1. ábra.

Osztatlan iskolákban

2. ábra.

lőink egy része a közvetlen foglalkozásokon sem alkalmazza az önálló munka módszereit, nem tanítják meg a tanulókat az önálló munka végzésére. Amit az önálló foglalkozásokon nem tudnak elvégezni, azt otthoni munkával, esetleg segítséggel végzik el.

Láthatjuk azt is, hogy az 1—4. osztályig fokozatosan nő a tankönyv és munkafüzet használatának ideje. A tankönyvek otthoni használatának időtartama — a 2. osztály kivételével — valamennyi osztályban magasabb az iskolainál. Feltűnően nagy a 4. osztályban a tanórán és az otthoni tankönyvvel foglalkozás időkülönbsége. (45—80 perc.)

A grafikon azt is mutatja, hogy a 4. osztályban az előbbi osztályokhoz viszonyítva kevesebbet foglalkoznak a nevelői irányítással a tankönyvekkel. A tankönyvből tanulás zöme otthonra marad, s ezt már teljesen önállóan kell végezniük.

Ez utóbbi tapasztalat késztet arra, hogy összehasonlítást tegyék a tanítóképzőnk gyakorló iskolájában szerzett tapasztalatok és egyéb iskolában szerzett tapasztalat között. Az 1—3. osztályban említést érdemlő eltérés alig mutatkozott. A gyakorló iskola 4. osztályaiban olvasásból és nyelvtanból a tanítási órákon több ideig foglalkoznak a tankönyvekkel, mint a felmért iskolák 4. osztályaiban. Otthoni tanulási idejük viszont a gyakorló iskola osztályainak mindkét tárgyából 50%-kal kevesebb. Ez az eltérés abból ered, hogy az iskolában sok önálló feladatot végeznek, és az anyagot már megtanulták az iskolában. Erre kellene törekedni minden nevelőnek.

A tankönyv — munkafüzet használatának célját csak szűkszavúan, néhány lényeges tapasztalat bemutatásával kívánom ismertetni.

A 81 tanulócsoporthoz tartozó 71 nevelő nem is ismerte, hogy az olvasókönyv alapján önálló feladatokat is kapnak a tanulók. Az olvasókönyvet leginkább az olvasás mechanikus gyakorlására használják. Csupán 3 nevelő említette, hogy a nyelvtani szabályokat a tankönyv alapján osztálymunka keretében közösen gyakorolják. Ezzel az eljárással messzemenően egyetérthetünk természetesen akkor, ha a szabálytanulását megelőzte a tények elemzése, az absztrakció, a szabály megértése; ha a szabállyal nagy mennyiségű példa is párosul; ha a szabálytanulás mellett nem kap másodrendű szerepet a gyakorlati alkalmazás, a nyelvtani ismeretek önálló alkalmazása.

A környezetismereti munkafüzet felhasználásával kapcsolatban elenyészően kevés azon nevelők száma, akik a munkafüzetből tanulás tanítását említették volna.

Konkrét tapasztalataim alapján állíthatom, hogy a környezetismereti munkafüzet felhasználásában is túlteng a mechanikus tevékenység. Nem használjuk ki kellőképpen a munkafüzet által nyújtott önállóságra nevelési lehetőségeket. Az alkotó jellegű önálló tanulói tevékenység csak ritkán fordul elő. Azt is meg kell azonban jegyeznünk, hogy a tanulók a legtöbb önálló feladatot a környezetismereti órák keretében végzik.

Dr. Perlaki Ernő

Győr, Tanítóképző Intézet